

KİTAP DEĞERLENDİRME – BOOK REVIEW

Gülşah Kurt Güveloğlu, *Sırp Hırvat Sloven Krallığı'ndan Yugoslavya'ya Yugoslavya'nın Siyasi Hayatı ve Türkiye ile Diplomatik İlişkileri (1918-1941)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2019, 232 sayfa, ISBN: 978-975-17-4390-9.

Servet KARAGÖZ*

Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları tarafından 2019 yılında yayımlanan “Sırp Hırvat Sloven Krallığı’ndan Yugoslavya’ya-Yugoslavya’nın Siyasi Hayatı ve Türkiye ile Diplomatik İlişkileri (1918-1941)” başlıklı eser, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nde görev yapan Doç. Dr. Gülşah Kurt Güveloğlu tarafından kaleme alınmıştır. Eser, yazarın 2009 yılında tamamlamış olduğu doktora tezinden üretilmiştir. Özellikle Cumhuriyet dönemi tarihi alanında eserler veren yazar, Balkan yazınına da ilgi duymaktadır.

Bu eser, iki temel soruyu cevaplamaya çalışmaktadır. Bunlar sırasıyla şöyledir: 1) Sırp

* Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balkan Çalışmaları Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, Edirne, ORCID: orcid.org/0000-0003-1836-4761, E-posta: servetkaragoz03@gmail.com

OPEN ACCESS

Hırvat Sloven Krallığı (SHS) ve Yugoslavya Krallığı dönemlerinde Türkiye Cumhuriyeti ile diplomatik ilişkiler nasıldır? 2) Bu krallıklar içerisinde yaşayan Boşnakların siyasi ve toplumsal durumu nasıldır? Yazar bu soruları, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Bosna Hersek Devlet Arşivi, Saraybosna Tarih Arşivi, gazeteler ve resmi yayınlar kullanarak cevaplamıştır. Eser, giriş ve sonuç kısımları dahil edilmeden toplamda dört bölümden oluşmaktadır. Ayrıca eserde, kaynakçadan sonra 'Ekler' ve 'Kişilerin Tanıtımı' kısmı da yer almaktadır. Eseri oluşturan dört bölüm sırasıyla şöyledir: 1) Sırp Hırvat Sloven Krallığı'nın Kuruluşu Öncesindeki Gelişmeler, 2) Sırp Hırvat Sloven Krallığı'ndan Yugoslavya Krallığı'na, 3) Diktatörlükten Yugoslavya Krallığı'nın Yıkılışına, 4) Sırp Hırvat Sloven ve Yugoslavya Krallığı'nın Türkiye ile Diplomatik İlişkileri.

Eserin en yenilikçi yönü, özellikle Atatürk dönemi dış politikası ele alınırken göz ardı edilen bürokratları, önemli birer aktör olarak ortaya koyabilmesidir. Nitekim SHS ve Yugoslavya Krallığı ile yürütülen ilişkilerde bürokratlar önemli rol oynamışlardır. Başta Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras olmak üzere büyükelçilerden Ali Haydar Aktay, Hüseyin Ragıp Baytur ve Cevat (Ezine) Bey gibi bürokratlar bu ilişkilerde önemli rol oynayan diplomatlardan bazılarıdır. Ayrıca eserde, Cumhuriyetin ilk kamu diplomasisi faaliyetlerinden örnekler bulmak mümkündür. Örneğin, Kral Alexander'ın eşinin İstanbul'u ziyareti ve Türkiye tarafından da önemli yazar ve gazetecilerin Yugoslavya'yı ziyaretleri önemli birer kamu diplomasisi faaliyetleridir.

Atatürk dönemi Türkiye'nin dış politikasında üç temel ilke söz konusudur. Bunlar; Batılılaşmak, tam bağımsızlık ve ulusal egemenlik ilkesidir. Cumhuriyet dönemi Balkan politikası bu ilkelerle çelişmeyen bir tarzda yürütülmüştür. İyi komşuluk ilişkileri, bölgesel uzlaşma ve uluslararası barışın korunması (s. 120), Balkan politikasının temel amaçlarıdır. Bu amaçları gerçekleştirme adına yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde yoğun bir diplomasiinin varlığı söz konusudur.

Tevfik Rüştü Aras'ın (1927) "*Balkanlar, Balkan halklarına aittir*" (s. 121) sözü bir nevi Türkiye'nin Balkan politikasını özetler bir mahiyettedir. Ayrıca bu söz, Birinci Dünya Savaşı sonucu oluşturulan yeni düzende statükoyu sürdürme niyetini de ortaya koymaktadır. 1918 yılında kurulan SHS, bu konuda Türkiye ile aynı fikirdedir. Birinci Dünya Savaşı nedeniyle Belgrad ile kesilmiş olan ilişkiler Lozan Konferansı ile tekrar başlamıştır (s. 124). SHS Krallığı, Lozan Antlaşması'nı imzalamadığından savaş hali fiili

olmasa da resmi olarak devam etmiştir. Ancak, 1925'te SHS ile yapılan Barış ve Dostluk Anlaşması ile bu savaş hali son bulmuştur (s.133). İki ülke arasında oluşan ana gündem ilk başlarda toprak reformunun sonuçları ile ilgilidir. Kamulaştırılan araziler nedeniyle Müslüman olan zengin toprak sahipleri ile birlikte tarım ile uğraşan Müslüman halk ciddi bir oranda etkilenmiştir. Dolayısıyla 1919 yılında SHS'de yapılan toprak reformu yasası, büyük bir göçe neden olmuştur. Dahası, SHS'nin halefi olan Yugoslavya Krallığı da 1931 yılında yeni bir toprak reformu (Agrarna Reforma) uygulamıştır. Yeni toprak reformu, yeni göçlere neden olmuştur. Aliya İzzetbegoviç'in iddiasına göre, toprak reformu ile on milyon dönüm toprak Müslümanların elinden alınmıştır (s. 43-44). Resmi rakamlara göre; 1923-1938 yılları arasında 111 bin 273 göçmen Türkiye'ye göç etmiştir (s. 122-123). Toprak reformu nedeniyle Müslümanların Yugoslavya'da kalan emlak sorunu, uzun yıllar sürmüştür. Bu sorun, 1933'te imzalanan "Karşılıklı Taleplerin Halledilmesine Dair Anlaşma" ile birlikte Yugoslavya Krallığı'nın 17 milyon dinar tazminat ödemesi koşuluyla nihayete ermiştir (s.126).

Göç olgusu, Türkiye ile SHS arasında her ne kadar diplomatik ilişkilerde önemli bir sorun olarak ortaya çıkmış olsa da bir şekilde çözülmüştür. Bir diğer önemli olgu, SHS ve Yugoslavya Krallığı içerisinde yer alan Müslüman toplulukların daha özeldir ise Boşnakların toplumsal ve siyasal durumudur. Eser bir bütün olarak incelendiğinde Türkiye'nin bölgede sıkıntılar yaşayan Müslümanlara karşı oldukça soğukkanlı davrandığı görülür. Türkiye asla bu konuda dış politika ilkelerinden taviz vermez ve bölgede yaşanan sıkıntıları Yugoslavya'nın bir iç meselesi olarak görür. Ancak, 1924 yılına kadar Belgrad temsilcisi olarak görev yapan Cevat Bey'in Sırp Başbakanı Nikola Pašić ile görüşmesindeki ifadeler yukarıdaki teze aykırı gibi görünmektedir. Cevat Bey, Bulgaristan ile sıkıntı yaşayan Başbakan Pašić'e, bu sıkıntılara ek olarak Müslümanların düşmanlığını kazanmaması yönünde telkinde bulunur ve 1908-1918 yılları arasında Avusturya Macaristan idaresindeki Müslümanları örnek göstererek Müslümanlara iyi davranıldığında yönetime sadık birer halk olacaklarını ifade eder (s. 128). Bu telkin, Türkiye dış politikasında hâkim devlet söylemi haline gelmeyecektir.

SHS ve Yugoslavya Krallığı döneminde Müslümanlar siyasi alanda Yugoslav Müslüman Örgütü'nün (JMO) faaliyetleri çatısı altında haklarını aramışlardır. Nitekim Mehmet Spaho önderliğinde önemli kazanımlar elde edilmiştir. Hatta Krallık dönemlerinde JMO, ittifakların önemli bir parçası

haline gelmiştir. Kimi zaman Sırlara karşı Hırvatlar yanında yer almış kimi zaman da Sırp hükümetinin bir parçası olmuştur.

Müslümanlar kültürel ve dini alanda ise; Reisülulemalık ve Gajret adlı kültür cemiyetleriyle faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. (s.64-69) Aslında, Reisülulemalık makamı SHS kurulmadan önce Avusturya-Macaristan tarafından Bosnalı Müslümanların Osmanlı ile olan halifelik bağlarını kesmek için oluşturulmuş bir kurumdur. Bu kurum Avusturya-Macaristan sonrası da devam etmiştir. Daima devlet kontrolünde olan Reisülulemalık, dini eğitim faaliyetleri, vakıf ve imarethanelerin yapımı gibi dar bir alanda icraatlarını yerine getirmiştir. Sırp yanlısı Gajret kurumu ise, Müslüman fakir öğrencilere yardım etmekteydi. Ayrıca kendi adında bir yayın organı da bulunmaktaydı (s. 67).

SHS ve Yugoslavya Krallığında, Müslümanlar büyük bir sorun olarak görülmemiştir. Çünkü Müslümanlar o dönem ayrılıkçı bir politika izlememiştir. Hatta Müslümanlar, Yugoslavya'nın birliğine katkı sağlamışlardır. Sırlar tarafından içeride büyük bir sorun olarak başta Hırvatlar ve Slovenler görülmüştür. Ancak dışarıda daha büyük bir sorun bulunmaktadır. Bölgede barışın sürekliliğini sağlamaya dönük yapılan girişimlere karşı meydan okumalar oldukça fazladır. Bunlardan ilki, revizyonist ülkelerin faaliyetleri; ikincisi ise, bölgede yükselen silahlanma yarışıdır. I. Dünya Savaşı sonrası revizyonist ülkelerin bölgesel barışı tehditleri her geçen gün artmaktadır. En başta Almanya ve İtalya'nın yayılmacı faaliyetleri, bölgede görece var olan istikrar ortamını bozmaktadır. İtalya'nın Doğu Akdeniz'de yayılma amacı bulunmaktadır. Bunun yanında, 1925 yılında Arnavutluk yönetiminin başına geçen Ahmet Zogo, İtalya yanlısı bir politika izlemiştir. İtalya ilerisi için Balkanlarda Bulgaristan'ı müttefik olarak görmektedir (s.119-120). Keza, savaş sonrası var olan düzene karşı Bulgaristan'da da bir hoşnutsuzluk hakimdir. Almanya'da ise, Hitler'in 1933'te seçilmesiyle birlikte aynı yıl Almanya Milletler Cemiyeti'nden ayrılmış ve sonrasında Versay Anlaşmasının yükümlülüklerini rafa kaldırmıştır (s. 120). Böylelikle bölge, büyük bir güvensizlik ortamının içinde kendini bulmuştur. Dolayısıyla bölgesel barış ve huzurun devamı için bir iş birliğine ihtiyaç duyulmaktadır. Türkiye, bu iş birliğini sağlamak için Balkan Antantının başlangıcından sonuna kadar aktif kurucu bir rol almıştır. 1934 yılında imzalanan Balkan Antantının öncesinde bir dizi konferanslar yapılmıştır. Bu konferanslarda resmi ve yarı resmi girişimler gerçekleştirilmiştir. Yapılan faaliyetler sonucunda bir Balkanlık fikri oluşmuştur. Ancak bu durum siyasi bir fikirden ziyade sosyal, kültürel ve ekonomik temelleri olan

bir fikirdir (s. 134). Her ne kadar yapılan görüşmelerde devletler arasında uzlaşmış ortak fikirler bulunsa da konferanslar boyunca şiddetli tartışmalar da söz konusu olmuştur. Özellikle II. Balkan Konferansı'nda, Bulgaristan tarafının sınır ve azınlık sorununu öne sürmesi neticesinde Yugoslavya Krallığı, Bulgarları bir millet olarak görmediklerini ifade etmiştir. Hatta Sırp'lar daha da ileri giderek Bulgaristan'ın Yugoslavya topraklarına katılması gerektiğini öne sürmüştür (s. 143). Sonuç olarak, Türkiye, Yugoslavya Krallığı, Romanya, Yunanistan, Bulgaristan ve Arnavutluk ile başlayan süreç, Bulgaristan ve Arnavutluk'un masadan çekilmesine rağmen dört ülkenin Balkan Antantını imzalamasıyla sona ermiştir. Ancak, Balkan Antantının ömrü oldukça kısa sürmüştür. Bunun başlıca sebebi, Yugoslavya Krallığı'nın Bulgaristan ile ebedi barış yapmasıdır. Bulgaristan'ın Balkan Antantı içinde yer alması için Türkiye konferans etkinliklerinin başından sonuna kadar büyük bir çaba sarf etmiştir. Dolayısıyla Türkiye devlet söylemindeki algı bu yaklaşımın Balkan Antantına bir tehdit olmayacağı yönünde olmuştur (s. 163). Bulgaristan ile yapılan anlaşmadan sonra 1937 yılında Yugoslavya Başbakanı Stojadinović ile Mussolini bir pakt imzalamıştır (s. 165). Oysa Balkan birliğini en ciddi manada tehdit eden ülkelerden biri İtalya idi. Türkiye tarafı bu durumu yine olumlu olarak karşılamıştır. Hatta, Falih Rıfkı Atay "Belgrad Mülakatı" başlıklı gazete yazısında bu anlaşmadan Türkiye tarafının oldukça memnun olduğunu belirtmiştir (s. 165). Ancak Yugoslavya Krallığı gün geçtikçe İtalya ve Almanya'nın benimsediği dış politika çizgisinde siyaset sürdürmeye başlamıştı. Bu değişen politika, 1934 yılında Marsilya'da katledilen Kral Alexander sonrasında yerine geçen hükümetin de etkisi vardır. Dahası, Balkan Antantının kuruluşunda büyük emekler veren Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümü ve sonrasında Tefik Rüşti Aras'ın görevden ayrılması ile bölgesel iş birliği eskisi gibi olmayacaktır (s. 178). II. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkmasıyla birlikte Balkan Antantı tamamen geçerliliğini yitirecektir.